

Stepas Eitminavičius

Galvojant apie Bronių Radzevičių ir Antaną Masionį

Utena, 2022

Kai mąstome apie Vyžuonas, iškart prisimename rašytojus Bronių Radzevičių ir Antaną Masionį. Įvairiai siekiame įminti kūrėjų mįsles: vieni kalbasi su menininkų artimaisiais, kiti daug sykių įvairiais aspektais analizuoja grožinius tekstus. Gal net ne analizuoja, o stengiasi prisijaukinti romaną, apsakymą, eilėraščius.

Šios mano pastabos ir yra mėginimas prisijaukinti, mėginimas suprasti tiek Broniaus Radzevičiaus, tiek Antano Masionio grožinį žodį.

Bet galvodamas apie šias asmenybes prisimenu ir kitus kūrėjus, kurie yra susiję su Vyžuonomis: Algirdą Indrašių, Leonardą Grudzinską, Henriką Orakauską. Gražiausios poemos vertas ir paminklo Vytautui Didžiajam kūrimas. Žinau, kad Vyžuonose gimė vertėjas Povilas Gaučys.

Ir dabar šis kraštas turi literatų, kuriems prisilietimas prie grožinio žodžio yra svarbus.

Man atrodo, kad daliai ar daugumai paminėtų asmenų padeda ir Broniaus Radzevičiaus, Antano Masionio kūriniai.

S. E.

Skaitant „Priešaušrio vieškelius“

Laikas, kai skaitome Broniaus Radzevičiaus romaną, yra kitoks: mes turime labai susikaupti, neskubėti, vis ką nors pasižymėti. Tai nėra paprasto laisvalaikio leidimas, o kažkas daugiau. Jo kūriniai leidžia patirti, kaip galime pažinti žmones, kaip galime apie juos kitiems pasakoti. Dar vienas svarbus dalykas: skaitydami mąstome ir apie savo gyvenimą: apie klaidas ar sėkmes, apie tai, kokie liekame kitų atmintyje. Į mus gana neįprastai prabyla istorija: pokario pasirinkimai, kolūkio kūrimasis, mokyklos situacija ir miesto gyvenimo kitoniškumas.

Žinome, kad rašytojas spėjo išleisti tik pirmąją romano dalį, kita rūpinosi Juozas Aputis. Stebimės, jog toks jaunas žmogus sugebėjo tiek daug, taip savitai grožiniu tekstu papasakoti apie mūsų likimų sudėtingumus, prigimties komplikuotumą. Suprantame: „Priešaušrio vieškeliai“ tikrai verti tiek Žemaitės, tiek Nacionalinės kultūros ir meno premijų.

Literatūrologai įvairiais aspektais nagrinėjo Broniaus Radzevičiaus kūrinius. Man norisi pasidalyti tik viena kita savo, kaip skaitytojo lituanisto, pastaba. Daug kartų tvirtinau: skaityti šį autorių – džiaugsmas. Dabar manau, kad galbūt žodis „džiaugsmas“ ne visai apibūdina pojūčius, mąstymo labirintus. Kremtiesi, galvoji apie begalę egzistencinių problemų, abejoji – visai būna. Man atrodo, jog nemažai kūrinių veikėjų eina vidinės šviesos link: ne iškart ją pastebi, ne iškart kitiems perduoda – viskas pamažu vyksta mūsų kasdienybėje. Kasdienybė ir buitės rūpesčiai, ir būties spalvos. Ši galima jungtis Broniaus Radzevičiaus kūriniuose, ypač „Priešaušrio vieškeliuose“, labai įtaigiai atskleidžiama. Romano pirmojoje dalyje mums pasiūloma kartu pabūti Užpelkių kaime. Primenama, jog reikės čia ilgai užtrukti, reikės atidžiai į viską įsižiūrėti, kitaip nieko nesuprasime. Po truputį atgyja Daukinčių šeimos žmonės, kaimynai, visi tie, su kuriais prireikia bendrauti. Iš epizodų, iš detalių, iš pasakotojo komentarų po truputį imame daugelį įsivaizduoti. Va tuomet mes, kaip skaitytojai, kaip asmenybės, jau augame. Nustebina dviejų laiko pakopų: dabarties bei ateities – gretinimas. Įsigiliname į aprašomą situaciją ir staiga mums atskleidžiama, kaip šis įvykis atsilies veikėjo būsimuose

poelgiuose. Kita vertus, kartais pasijuntame tarsi žiūrėtume filmą: tarkim, kalbama apie vieną brolių, staiga prabylama, ką šiuo metu veikia kitas. Žmonės, sujungti vienos akimirkos, vienos valandos, – mėginu taip apibendrinti.

Girdėjau, jog ne vienam buvo, yra nelengva suprasti romano antrąją dalį. Kodėl? Lyg ir aišku: mažiau įvykių, daugiau apsistojama ties vidinių išgyvenimų sudėtinga analize. Sutinku, jog nėra lengva kartu su pasakotoju mąstyti, vertinti, lyginti ar prognozuoti. Nėra lengva, bet pamėginti neskubant skaityti – prasmingas užsiėmimas. Vien dėl to, jog būname su tikrai meniniu požiūriu labai stipriu kūrinium. Kartais pasijunti tarsi dalyvautumei psichologų ar filosofų seminare. Bet štai kas unikalų: esi įjungtas į tą procesą ir gali pats save patikrinti. Gali į save pažvelgti tarsi iš šalies. Jeigu prisėdame prie grožinio teksto ne pirmą kartą, galime pajusti savo pačių keitimąsi: kas buvo anksčiau aktualu, o kas dabar, ar kinta požiūris į amžinąsias vertybes.

Turėčiau prisipažinti: daug sykių skaičiau romaną. Kuo dažniau tai darau, tuo labiau nustembu: pasirodo, anksčiau nemažai svarbių teiginių nepastebėjau. Tokių minčių, kurios leidžia sėkmingiau galvoti apie grožinio kūrinio paslaptis, mįsles. Jau seniai esu išsirašęs šį sakinį: „Tėvo, pakirdusio po ligos, siela jis visa regėjo ir jautė.“ Man atrodė, kad ši mintis leidžia suprasti, koks yra Juozas Daukintis. Apskritai sūnaus ir tėvo bendravimas labai įtaigiai atskleidžiamas. Ką mes suvokiame? Kad knygoje kalbama apie retos prigimties vaiką, jaunuolį, suaugusį vyrą, kuris geba kitaip išgirsti, kitaip pamatyti, geba pajusti, kaip šiuo metu jaučiasi kitas. Ir tada veikėjai mums lyg gyvi: kalba savaip, vertina savaip arba atsiveria siekiamybė būti kaip visi. Jau vien dėl to kyla ginčų, diskusijų, liūdnuų refleksijų. Kas romane gražu? Dienoraščių, kaip intymiausių užrašų, citavimas.

Bronius Radzevičius pasakoja apie rašytoją: apie jo pastebėjimus, kurie galėtų virsti grožinio kūrinio ląstele, apie sielos šviesą, apie mėginimus pažiūrėti į viską amžinybės žvilgsniu. Norėčiau pacituoti dar vieną sakinį: „Jis džiūgavo, jis pajuto, nors to dar nesuvokė, kad gali... kada nors bus rašytojas, o jeigu ir ne rašytojas, vis vien ras čia sau vietą, niekas jo iš čia neišgins!“ Kai prisimename šį sakinį, galėtume vien tokiu aspektu analizuoti romaną. Tuomet pirmosios dalies įvykiai, įvairūs svarstymai mums dar kitaip atsiskleistų. Noriu štai ką pridurti: meditavimui galime sugalvoti įvairiausių temų, tad kiekvieną kartą vis kitaip skaitytume.

Bet turėčiau bent šiek tiek stabtelėti prie apsakymų. Bronius Radzevičius sugeba trumpame kūrinyje parodyti vidinę dramą, skausmą, dvasinio augimo variantus. Nuostaba, kylanti iš gamtos stebėjimo, iš prisiminimų, iš poelgių kitoniškumo. Tarkim, apsakymas „Naktį“: motina laukia iš restorano ar iš kitokios pasilinksminimo vietos grįžtančio sūnaus. Jai labai neramu. Viena kita buvusio laiko detalė padeda mums suvokti šių valandų dramatiškumą. Motinai pranešama, kad sūnus nusikalto. Ateities gyvenimas lyg ir aiškus. Bet kūrinio pabaigoje būsimuoju laiku pateikiamas toks atodūsis: „Mama, kaip aš negalėjau matyti tavo šviesos?“ Arba „Žmogus sniege“: kaip gražiai parodoma, kokiū būdu dvasiškai subręstama, kas yra empatija. Apie apsakymus galima kalbėti, kalbėti.

Kai skaitome daug kartų

Jau minėjau, kad romaną skaičiau daug kartų. Kartais išigilindavau tik į fragmentus, kartais susikaupęs sėdėjau prie abiejų knygų. Tarsi skaityčiau pirmą sykį. Ir vis ką nors pasižymėdavau. Kartais norėdavau patikrinti kai kurių literatūrologų tezes – tuomet gyvenau dar kitaip. Galvodavau ir tokiu aspektu: kuo „Priešaušrio vieškeliai“ yra saviti mūsų literatūroje. Toks noras, žinoma, būdavo maksimalistinis – ne man tai pajusti. Atsimenu literatūrologų pastabas, jog pirmą kartą atsiranda toks sudėtingas žmogus, jog šį romaną galėtume lyginti nebent su „Altorių šešėly“.

Mėgindavau suformuluoti temas, vienu sakiniu apibūdinti romaną:

...tai romanas apie didžiąją vieatvę – ir jaučiamą, ir nejaučiamą;

...knyga apie sūnaus ir tėvo bičiulystę;

...priminimas, kad paprasti paprastų žmonių žingsniai, pokalbiai gali būti egzistenciniai;

...skaudžių meditavimų, terapijos knyga;

...pastangos pažiūrėti į tai, kas vyksta čia dabar, amžinybės žvilgsniu;

...tai savotiška ekskursija po žmonių gyvenimus;

...kūrinys apie kiekvieną iš mūsų;

...psichologijos vadovėlis;

...galimybė žavėtis lietuvių kalbos turtingumu;

...knyga apie kalbančią gamtą.

Neretai nustebdavau perskaitęs kurią nors mintį – man atrodydavo, jog anksčiau to nebuvau pastebėjęs, jog būtent šiuo aspektu analizuodamas labiau priartėsiu prie esmės.

Prieš kelerius metus įsidėmėjau šią pastraipą:

„Supranti, – pasakė kartą brolis (o gal tik norėjo pasakyti). – Aš tarsi perėmiau tą šviesą – iš šių laukų, vandens... Sielos šviesą, supranti, iš jų, iš šitų žmonių; tokia jos gausybė, ir aš noriu, kad ji išsiveržtų iš manęs, vėl visa nutviekstų. Tuos akmenis, laukus, žmones... Tai kažkas dieviška, supranti...“

Citata iš antros dalies, 543 puslapio. Cituoju iš 1985 m. leidinio. Beveik knygos pabaiga: lieka tik 9 puslapiai. Romanas apie sielos šviesą arba sielos šviesos ieškojimą. Bet kiek daug pasakyta: perimti iš laukų, vandens, iš žmonių tam, kad vėliau vėl viską galėčiau apšviesti. Svarbus tvirtinimas: tai yra kažkas dieviška. Jeigu pagalvotume apie „Priešaušrio vieškelius“ norėdami įsitikinti tokios tiesos galimybe pajustume, jog šis kūrinys iš tiesų labai prasmingas.

Esu galvojęs ir apie Dostojevskio romano „Idiotas“ veikėją Myškiną. Pirmos dalies 337 puslapyje skaitome:

„Taigi tas Myškinas... – lapsėdamas iš paskos, šneka Juozas. Tai nebe salonų šeimininkas, tai atstumtoji sąžinė, kurios visi pasigenda. Jos gėdijimasi.“

Tai gal „Priešaušrio vieškeliai“ – kūrinys apie atstumtąją sąžinę? Kita vertus, įdomu lyginti Myškiną su Juozu Daukinčiu. Gili savianalizė, įdėmus žvilgsnis ir į save, ir į kitus, noras ir gebėjimas pajusti egzistencijos komplikuotumą. Tuomet verta prisiminti romano pradžioje (psl. 6) pasakytą mintį: *„Užtruksime čia ilgai.“* Šią knygą dera skaityti ne kartą, dera neskubėti, atidžiai įsiskaityti, vis grįžti prie buvusių puslapių. Lyg ir paprasčiau tai daryti stebint Juozo jausenos, mąstymo kreives ar net ištikus labirintus, sunkiau galvojant apie tuos veikėjus, kurie dirba kasdienius darbus, kurie mažai kalba, kurie gal ir nesugebėtų giliau aptarti įvykių, gamtos keitimosi. Bet mėginti išgirsti tai, kas nepasakoma, didelis džiaugsmas.

„Tiktai motinos meilė, akla, beribė, sugeba įkuždėti įsitikinimą, be kurio neįmanoma nei gyvenimo kova, nei sėkmė, giliai pasąmonėje įdiegtą įsitikinimą, kad esi vienintelis, nepranokstamas, būtinas.“ (I dalis, psl. 196)

Man atrodo, galima perskaityti romaną mąstant apie motinos buvimą ar nebuvimą.

Prisimenu ir antros dalies 260–261 puslapius. Juose labai graži pastraipa:

„Šiuolaikiniai einšteinais, pasišventėliai!.. Kiek tokių, norinčių reikštis, įspėti, riktelti! Jie nutildomi apmaudingu mostu, pasodinami, prieš jų akis patiesiamos formulių paklodės, jeigu nori, tegu jas narplioja, iš jų atlaidžiai pasišaipoma, nes būtų geriau, jeigu jie žiūrėtų į lentą, ten, kur įsmeigė akis visa brolija. Vargas tam, kuris nori išsiskirti, kuriam kokia lygtis tapo lemtimi, išsigelbėjimu ar pragaištimi; tokie pasmerkti dūlėjimui. Juos degina nepasotinamas alkis, purto traukuliai, krečia depresija, jie arba pakrinka, išprotėja, netenka jėgų, arba iš tiesų ką nors atranda. Pasišventėliai, atsiskyrėliai, pašaukti pačios prigimties, – kur dabar jų alchemija, kur aukšti vienuolynų skliautai – kur visa tai dabar? Kaip jiems rasti prieglobstį, tylą – tai, kas ne vienam ir šiuolaikiniam žmogui būtina; tokie žmonės tarsi iš kito pasaulio, juos tarytumei gaubia amžių tyla, atskirtumas. Kas patikės jų darbo šventumu, pašaukimu?.. Širdyje jie gedi celių, apdulkėjusių manuskriptų...“

Galėtume pasakyti, jog Juozas Daukintis būtent toks žmogus. Vadinasi, jo sudėtingą prigimtį ne taip jau lengva grožiniame kūrinyje perteikti. Bet Broniui Radzevičiui tai pavyksta, ir turbūt jau vien dėl to suprantame, jog „Priešaušrio vieškeliai“ yra talentingai parašytas romanas. Kita vertus, turbūt nedrąsiai galėtume taip pagalvoti: „Ar Bronius Radzevičius kalba ir apie save?“

Tokių pastraipų, tokių minčių esu labai daug prisirašęs, apie jas ilgokai mažiau ir mąstau.

Su rašytojo artimais žmonėmis

Mes, uteniškiai, turėjome, dar turime galimybę susitikti su rašytojo artimais žmonėmis: paklausinėti, pasakyti savo nuomonę, padėkoti. Netvirtinu, kad norint geriau suprasti kūrinius tai būtina daryti, ne, tik rūpi pasakyti, jog pasinaudoti tokia proga nėra blogai.

Labai graži kūrėjo žmonos Genės Radzevičienės ir brolio Sauliaus Radzevičiaus knyga „Buvusiojo laiko vieškeliais“. Skaitome ne paprasto smalsumo vedami, o galvojame, koks yra menininko likimas, pašaukimas. Kai kas skatina darsyk grįžti prie apsakymų, romanų. Žmonos pasakojimas atviras, parodantis, kuo kūrėjas gyveno. Saulius pasakoja, kaip brolis padėdavęs, kaip eidavęs į jo slėptuvę po šiaudų kūgiu kluone. Įdomus vienas faktas: mini ant aukšto palėpėje stovėjusį grūdų aruodą, kuriame dabar buvo laikomos knygos. Romane yra tokia informacija: „*Vizgirda eina parsinešti knygu, kurios sukrautos daržinėje į senas avelių edžias.*“ Lyginu tai dėl to, kad bendraudamas su rašytojo artimaisiais daug girdėjau apie romano autobiografiškumą: kas iš tiesų buvo, o kas sufantazuota. Tie, kas domisi šia tema, tai kalbėdami su vyžioniškiais gali prisirinkti daug pavyzdžių. Dar prieš 1990-uosius kalbėjau su Broniaus Radzevičiaus tetomis Albina ir Veronika Namikaitėmis. Veronika Namikaitė stebėjosi: „*Taip viskas aprašyta, taip viskas atsimenama lyg tuo momentu būtų susirašęs. Romaną skaityti sunku. Kai antrą kartą skaičiau, aiškiau pasidarė.*“ Pamenu, ši teta man padovanojo lapą „Broniaus Radzevičiaus knygos „Priešaušrio vieškeliai“ prototipai“. Apie juos, galimus prototipus, man kalbėjo ir rašytojo sesuo Birutė Surgailienė. Birutė apskritai daug pasakojo ir pasakoja apie savo bei brolio vaikystę, apie anksti mirusią mamą, kurios visą laiką trūko, apie tėvą. Man patinka sesers požiūris: „*Rašytojai visai kitokie žmonės, prie jų reikia mokėti priėti. Visi tie, kurie rašo, man yra meilūs. Tokiems žmonėms negalima trukdyti, tokiems žmonėms viskas iš vidaus, iš širdies, iš sielos.*“ Birutė, kol gyveno Vyžuonose, tai atvykėliams, kurie domisi rašytoju, pasakodavo, vesdavo į kapines, verkdamo. Man atrodo, jog brolis Saulius galėjo rašyti, – atsiminimų turinys bei forma leidžia daryti tokią prielaidą.

Esu kalbėjęs su rašytojo broliu Alvydu. Išliko tokie užrašai:

„*Bronius buvo toks užsidaręs, nekalbus, atvirai nebendraudavo. Jis su Antanu Masioniu bendraudavo. Ne, apie tai, ką rašo, su manimi nekalbėdavo. Bronius, pamenu, atvažiuoja vasarą, pakalnėj pievą nupjauna; pjauna keturias valandas. Geras buvo pjovėjas. Pjauna ir dainuoja: „Nėra tos mergelės, / Kuri mane mylėjo.“ Jis buvo geras plaukikas. Ir mane*

plaukti išmokė. Po pusę valandos galėdavo maudytis. Bet tai buvo kokiais 1965–1967 m. Aš nežinau, kaip jie galvojo apie savo pamotę. Gal iš pradžių nepripažino, bet paskui pripažino. Taigi jų tėvas vedė, tai ir turi suprasti. Prisimenu, dar kažkada seniai pas jį nakvojau. Atsikeliu, šešta valanda, o jis rašo. Sako: „Pernakt rašiau.“

Minėtoje knygoje Sauliaus Radzevičius pasakojo: *„Pažvelgęs į vakarėjantį dangų sprendavo, kokia bus naktis: šilta ar vėsi. Tuos visus gamtos pokyčius stropiai užsirašinėdavo. Aiškino, kaip pagal medžius nustatyti kryptį, kaip ant rankos krumplių skaičiuoti, kiek mėnuo turi dienų. Saulėtą dieną matuojant savo šešėlį – atspėti valandas.“*

Sesuo Birutė Surgailienė taip pat daug prisimena apie savo talentingą brolių. Jos prisiminimai, pakalbiai su ja spausdinami knygoje „Vyžuonos paraštėse“. Birutė man vis paskambina.

Žinau, kad kai mirė mama, Birutei buvo aštuoneri, Broniui – penkeri metai. Ką reiškia būti našlaičiu, pratintis prie pamotės, suvokiau iš romano „Priešaušrio vieškeliai“. Iš grožinio kūrinio. O kaip tai atrodė tikrovėje, supratau iš Birutės Surgailienės liudijimo apie tokių vaikų jauseną. Labai labai dažnai mano pašnekovė grįždavo prie šios temos: tiek pakartodama esminius dalykus, tiek atverdama dar nepasakytų detalių ar epizodų prasmę. Vis prisimenu šiuos žodžius: *„Mes labai dažnai jausdavome, kad esame kitokie, – juk augome be mamos. Aš daug ko nemokėjau, nes mama man, kaip kitoms mergaitėms, nepaaiškino. Tą trūkumą jautė ir Bronius.“* Tėvas vėliau vedė, reikėjo pajusti, kaip gyventi su pamote (pamotėmis). Labai anksti turėjo pati duoną užsidirbti. Kartą svečiuojantis pas Birutę išgirdau: *„Trylikos metų iškeliavau iš namų tarnauti pas kitus. Atsistojau tą rytą ant kalno, tai žemes draskiau, verkiau – kodėl man reikia išeiti...“* Šešiolikos metų būdama Aknystų fermoje jau melžia karves. Vėliau darbas „Utenos trikotaže“ ir kitur.

Birutė labai gražiai man yra pasakojusi apie lemtingą gyvenimo pasikeitimą sutikus savo žmogų Vytautą – būsimą sutuoktinį, su kuriuo buvo laiminga. Ką aš dabar prisimenu? Kalbėjimą apie bičiulystės, meilės pradžia: kaip jis netikėtai pasirodė, kaip išvirė jam *zacirkos*, nepagailėjusi ir pieno įpilti, kaip apsidžiaugė, kad pagyrė. Tuomet atgijo tokie lyg ir paprasti praeities momentai, bet kurie apibūdina žmogų, parodo, jog ateityje galėtų būti kartu.

Taip, anksti neteko motinos, matė vargo, bet labai dažnai mane stebindavo ir dabar stebina štai kas: visokių sunkumų būta, tačiau prigimtis skatina pamatyti šalia esantį grožį ir tuo pasidžiaugti: „*Daug gerų žmonių. Dėkočiau, dėkočiau visiems, kurie padėdavo, padeda... Mano protu, seniau žmonės biednai gyveno, tačiau mokėjo žmogumi džiaugtis. Mano dėdės niekam nepavydėjo. Dabar einu mažyn, bet vis gražiai prisimenu Radeikių mokytoją, gydytojus, manimi besirūpinančius, kaimynus, visą giminę... Man atrodo, per kokius trejus metus galima žmogų išmokyti pagarbos, šilumos. Gamta padeda. Štai gegutė kukuoja – gražu, gėlytės žydi – gražu... Mano nuomonė tokia: šiandien dar vaikštai, tai ir būk laimingas.*“

Įsidėmėjau ir tokį prisipažinimą: „*Atvežė draugė iš Daugailių braškių. Tiek daug prisiminiau. Žiūrėjau į braškę kaip į stebuklą... Tėvas sakydavo, kad jei duodi žmogui, tai nelauk, kad atsilygintų. Jis ir paskutinius marškinius atiduotų...*“

Kai sutinku Birutę, tai, žinoma, iškart kalbamės apie brolių rašytoją. Mes vėl atgaminame tas pačias situacijas. Kaip sesuo jam pirkto *ploščių*. Kaip vaišino varške iš ožkos pieno. Kaip jis atbėgo į ligoninę išlaikęs lietuvių kalbos egzaminą. Kaip jaudinosi, kai ji susirgo ir turėjau lankytis pas Vilniaus gydytojus. Susitikdavo prie „Lietuvos“ kino teatro. Vėliau norėdavo seserį pavaišinti koldūnais. Jei neturėdavo pinigų, tai lėkdavo per redakcijas.

Man patinka, kaip Birutė Surgailienė pasakoja, – tuomet pajuntu gražią bičiulystę. Labai įdomu, kaip pamėgina apibendrinti šio artimo asmens likimą, pašaukimą: „*Rašytojai visai kitokie nei paprasti žmonės. Mes turėtume mokėti prie jų prieiti. Aš kartais net taip pagalvoju, jog tokiems žmonėms viskas iš vidaus, iš širdies, iš sielos. Kai prisimenu jį, tai vis matau užsigalvojusį. Ir jo šypsena tokia graži, rimta.*“

Broniaus Radzevičiaus tėvas buvo vedęs tris kartus. Iš pirmos santuokos gimsta Birutė ir Bronius, iš antros – Saulius, iš trečios – Rima ir Alvydas. Dabar (2022 m. liepą) galime susitikti tik su Birute ir Alvydu.

Vieną vasarą (2020 m. liepos 27-ąją) prie plento netoli Prano Saladžiaus gimtinės visai atsitiktinai susipažinau su žmogumi, kuris mokėsi toje pačioje klasėje kaip Bronius Radzevičius, Antanas Masionis. Kai atsisveikinau, skubėjau užrašyti tai, ką girdėjau: „*Su Broniumi, su Masioniu mokiausi toje pačioje klasėje. „Priešaušrio vieškeliai“: su tikrais įvykiais sumaišyta, ir aš ten paminėtas, kad domėjausi radijo antena. Jis mus pervadino,*

bet pirmas dvi raides paliko. Mane pavadino Kaušpėdu. Jis turėjo sunkią vaikystę. Pro čia auštant tėvas jau ir vežasi Bronių jaučių girdyti. Nuo vaikystės daug dirbo. Kaime nebuvo kalbų, kad pamotė bloga. Mano tėvas buvo brigadininku. Masionis sako: „Negaliu eit darban, boba kelnes išplovė, kitų neturiu.“ Strazdelis netoli mūsų gyveno.“

Antano Masionio kūrybos žemėje

Negalėtume apeiti unikalios Lietuvos kultūros fakto: tik upė skyrė dviejų gabių rašytojų gimtines, abu mokėsi toje pačioje Vyžuonų vidurinės mokyklos klasėje, buvo draugai.

Aptardami Antano Masionio poeziją neužmirštame, jog jis rašė gerus straipsnius apie literatūrą, recenzavo kitų knygas. Kaip teigia profesorė Viktorija Daujotytė, mokėjo ne vieną užsienio kalbą: skaitė ir kalbėjo prancūzų ir vokiečių kalbomis, laisvai skaitė rusų, lenkų kalbomis, su žodynu – čekų, slovākų, italų ir latvių tekstus. Buvo pramokęs skaityti rumuniškai.

Pirmoji eilėraščių knyga pasirodė 1970 m., antroji – 1974 m., bet autorius jos jau nepamatė. Po šešerių metų išleista poezijos, kritikos rinktinė. Jeigu man reikėtų pacituoti tik vieną šio kūrėjo eilėraščių, ilgokai pasvarstęs pasirinkčiau šį:

*

*Prigesinau žydėjimą.
Sugniaužęs rankoje žolyno kotą,
mosuoju, nebejausdamas, kad žiedlapiai
užkloja motinos geltoną veidą,
kursai per neižvelgiamą atstumą
dar regi kelintos kartos
dukry blakstienas...*

Gražus pirmas sakiny: „Prigesinau žydėjimą.“ Poezijos balsas. Abstraktybių kaitaliojimas su konkrečiau vaizdo detalėmis apskritai būdingas Antano Masionio stiliui. Vienas rinkinys yra dedikuotas išėjusiai į žarą motinai. Turėtume prisiminti, jog motinos, moters tema jo eilėraščiuose gana savitai perteikiama. Knygą „Vardan dienovidžio“ sudaro 45 eilėraščiai, 21 iš jų baigiamas daugtaškiu. Kartais šis skyrybos ženklas siejamas su klaustuku ar net šauktuku. Cituoto kūrinio daugtaškis turi apibendrinimo galią, nors tai slepiama nutylėjimu. Žolyno kotas, žiedlapiai verstų mane kalbėti apie kaimą, miestą, apie gamtos pajautimo subtilumus.

Įsivaizduoju, jog vyžuoniškiai pasielgtų kitaip nei aš, – jie pirmiausiai stabtelėtų ties šiais eilėrašciais: „Išsiskyrimas“, „Šeimos relikvijos“, „Vyžuonos“, „Aukštaitiška melodija“, „O tėviške!..“, „Tėviškės atlankymas“, „Šienapjūtė“, „Giesmė senai pušiai“. Vyžuoniškiai mums pasakotų apie savo krašto pušis, apie upes, apie savo tėviškes, na ir tokiu būdu artėtų prie Antano Masionio poezijos. Vėliau mėgintų pajusti, suprasti eilėraščius, kuriuose atsispindi sudėtingi, dramatiški būties prieštaravimai. Esu diskutavęs su žmonėmis, kurie gali eiliuoti, gali skaityti Maironį, Salomėją Nėrį, tačiau sutrinka susidūrę su abstrakčiais, intelektualiais meniniais vaizdais. Man regis, tuomet derėtų atidžiau analizuoti, savaip įsivaizduoti, tik nemanyti, jog eilėrašties turi būti kaip kokia daugybės lentelė, lai lieka daug kas ne visai aišku.

„Išėjimo novelėje“ yra tokia eilutė: „o akys prisipildo nuostabos“. Patiko būtent tokiu aspektu – nuostabos pajutimo – skaityti Masionį. Supratau, kaip man pasirodė, daugiau, giliau, pajutau galimybes daug ką labai įvairiai interpretuoti. Kokios įtaigios metaforos: atminties beržynas, nuoskaudų miškas, tėviškės širdis, saulės ratlankiai, laimės įkaitai, rakto geluonis, pasaulio dumplės, dienų audinys, vėjų lizdas, ramybės rėmai... Ir ne pirmą kartą skaitydamas kreipiu dėmesį į retorinius klausimus. Kartais kuriama galimo pokalbio situacija, tada išgirstamas kito balsas, tada patariama. Rytų Aukštaitijos gamtos grožis, Šventoji, pasaulio kultūros vardai, Čiurlionis, meilės laiptai, laiko tekėjimas, šviesa, sklindanti nuo žmonių, protėvių buvimas šalia, poeto portretas, dramatiškų jausmų paminklai, požiūris į kaimą būnant mieste – viskas įtaigu, įsimintina.

Antanas Masionis yra parašęs solidžių straipsnių, kaip antai: „Poezija ir mitologija“, „Poezijos ir dailės sankryžos“, „Laiko pojūtis lyrikoje“, „Trys žingsniai į esė pasaulį“ ir kitus. Rašo kaip mokslininkas, daug suprantantis, galintis pajusti dėsningumus, gebantis

savitai argumentuoti. Poetas ir kritikas – įdomi ši jungtis. Kai apie tai galvojame, tai jo eilėraščių savitumą labiau pajaučiame. Įsitikiname, jog Antanas Masionis buvo labai gabus, galėjęs suderinti tiek poezijos kūrimą, tiek rašymą apie tai.

Daugtaškių paslaptis

Jau minėjau, kad knygą „Vardan dienovidžio“ sudaro 45 eilėraščiai, 21 iš jų baigiamas daugtaškiu. Šiuo metu noriu atidžiau pažvelgti į juos – gal Antano Masionio eilėraščiai taps artimesni. Kita vertus, mąstau dar ir taip: gal tokiu būdu paskatinsiu kitus pasirinkti ir tokį analizės aspektą. Šios mano pastabos – tai ne mokslinės, o eilinio skaitytojo įžvalgos.

Pirmiausia rūpi cituoti.

*Kokia šviesa ateina nuo žmonių
Per mūsų vieną ir tą pačią šiaurę...*

Taip baigiamas eilėraštis. Bet jis pradedamas taip: „*Kokia šviesa ateina nuo žmonių!*“ Šauktukas, vienerūšės sakinio dalys ir apibendrinimas. Bet apibendrinama jau su daugtaškiu. Ir yra proga galvoti apie skyrybos ženklų spalvas, pustonius eilėraštyje.

Yra toks trumpas eilėraštis be pavadinimo:

*

*Užkūrė
aukurą Čiurlionis lygumoj:
ir smilksta žvaigždės
keturbriaunėj prieblandoj,
ir dega laikas be aukojimo ugnies.*

*Užkūrė aukurą ir ištiesė rankas,
sakydamas:*

*Pasilypėkite virš lygumų
ir nors bent sykį atsikvėpkit
begalybe...*

Kas atsimena Čiurlionio paveikslus, kas atsimena jo priminimą, kad reikia žvalgytis nuo aukštų bokštų, greičiau pajaus šio meninio vaizdo jėgą. Bet kodėl jis baigiamas daugtaškiu? Kodėl „*nors bent sykį*“? Ar pasikeistų meniniai akcentai, jeigu padėtume ne daugtaškį, o tašką? Ir mes būdami su poezijos skaitytojais turėtume apie ką ilgai kalbėti.

Įspūdinga „Išėjimo novelės“ pabaiga:

*Lėtai ir aš
neriuosi į akiratį –
ir, keldamas baikščias rankas į medį,
kažko dar laukiu, netikėdamas,
kad akmeninės miesto sienos
daugiau nebeužgrius...*

Ar galėtume teigti, jog daugtaškis labiausiai paremia savijautą, išreikštą žodžiu „kažko“? Įdomi „Raudos“ pabaiga:

*Nuėjai, tu mano šienpjovėli,
Pradalgiais į žydrą skliauto kalvą.
Ar atskirsi, grįždamas šešėlin,
Šieno kaugėj rausvą mano galvą?..*

Klausiamasis sakinys baigiamas daugtaškiu – dar kitoks variantas.

Daugtaškio vartojimas kaip aspektas. Mums būna įdomu, ar viename eilėraštyje yra keli daugtaškiai, ar daugtaškiais remiamasi ir kituose rinkiniuose. Žinoma, toks galvojimas tik būdas artėti prie Antano Masionio poezijos esmės, savitumo.

Brolis Stasys

Su Stasiu Masioniu esu nemažai kalbėjęs: vis klausinėdavau, klausydavausi, užsirašydavau. Daug ką panaudojau knygoje „Vyžuonos paraštėse“, bet daug kas liko tik juodraščiuose. Trys broliai Masioniai kaip ir trys broliai Miškiniai. Jonas akmeny iškalė brolio eilėraščio kelias eilutes, Stasys – išrašė, išpiešė ištisus kūrinus. Gimtinėje pastatytas mažas jaukus namukas, kuris visai kitoks nei mes esame įpratę – išpieštas, išpuoštas gražiom šakom, kerpėm. Menininko ranka prisilietė. Gal ir todėl Stasys taip gražiai pasakoja apie brolių, dainuoja jo eilėraščius. Unikalus tokios pagarbos faktas. Man visada įdomu kuo daugiau išgirsti apie brolių poetą. Tie pasakojimai leidžia geriau įsivaizduoti ir menininko kūrybos erdves: darbas kolūkyje, skurdas, pokario neramumai, didelis noras mokytis, Vyžuona, miškas. Stasys daug ką įsidėmėjęs. Kai Antanas ėmė lankyti mokyklą, eidavo po pietų, tai vakare motina pasiimdavo žarijų, nuodėgulį ir skubėdavo sūnaus pasitikti. Kaip ganydavo kolūkio veršelius ar avis. Kaip Antanas pradėjo rašyti eilėraščius ir siųsti į „Lietuvos pionierių“ ar „Moksleivių“. Kaip su dviem draugais 1958 m. vasarą sugalvojo ekskursiją į Anykščius. Mat pernai buvo miręs Antanas Vienuolis, gal ir dėl to dar labiau norėjo tas vietas pamatyti. Jie vieškeliu pėsti ir išėjo, kas nors paveždavo; kai grįžo, daug pasakojo. Kaip Antanas baigęs dešimtą klasę sausino pievas Sprakšiuose. Kaip dalyvavo „Tiesos“ konkurse ir laimėjo pirmą vietą, prizas – radijo imtuvas.

Vis prisimenu ir šį epizodą. Stasio liudijimas: *„Dar pirmais kolūkio metais turėjome senų miltų, tai motina iškepė duonos. Rudenį pasėjome rugių sau, bet brigadininkas atmato mums gal tik apie 10 procentų, o kitus nupjovė kolūkiečiai su dalgiais, o moterys surišusios sustatė į gubas. Tėvas, nebijodamas Stalino, sako: „Neškim į tą sklypelį, kur mums atmatuota.“ Tai nebijodami dieną daug pėdų prinešėme. Gal per pusę padidėjo mūsų derlius.“* O juk turėjo apie 30 ha savo žemės... Na taip: vyresniojo amžiaus vyžuoniškiai dar gali daug papasakoti apie laiką, kuris brandino, kėlė abejonių, vertė atidžiai įsižiūrėti, įsiklausyti ir poetą. Įsižiūrėti, užfiksuoti atmintyje, kad ateityje tai virstų grožinio kūrinio gyvybe.

Mano užrašuose liko Stasio pasakojimas ir apie gimtinę, ir apie naują namelį, ir apie brolio Antano šeimą:

„Mūsų giminės namai jau buvo parduoti, tik Antanas norėjo, kad tie žmonės vasarą priimtų. Tik vėliau sudegė. Dabar tik likęs senelių šulinys, tėvo 1940 m. sodinta alyvinė obelis. Ir senoji pušis; apie ją rašė Antanas.

Šį namelį dviese per 11 dienų subūdavojom, o kita jau viską aš. Gonką panašų kaip buvo mūsų. Langinių ornamentus išpjausčiau iš knygos apie aukštaičių meną. Ir apynį pasodinau gale dešinėje, ir vijoklius. Mane sužavėjo buvęs Valuntos kiemas Būtėnuos, ir aš bandžiau kažką daryti iš šakų. Dabar namely apie 30 paveikslų ir paukščiukų. Algirdas Indrašius pasiūlė ant kalno pastatyti kokį kryžių, o aš sumūrijau paminklą „Giminei“, apsinodinau medeliais. Netoli šimtametė pušis, kurios apačioje šakos apie 14 m ilgio. Ją vadinome Dubėsios pušim. Dabar tik paukščiukai išdrožti supasi.“

2019 m. gegužės 8-ąją su Stasiu susitikome Utenos autobusų stotyje – važiavo iš Kauno į Vyžuonas. Regis, būtent tą dieną esu užsirašęs: *„Antanas turi dvi dukras: viena gyvena Džūkijoje, Matūzose, vaikų neturi, kita – Aistė – gyvena Portugalijoje. Jos duktė dabar Anglijoje. Atvažiuos vasarą į Vyžuonas namelio ir kitko filmuoti. Birutė Masionienė buvo ištekėjusi antrą sykį, jos vyras dar gyvas, bet mes nebendraujam. Turi dukrą, bet irgi nebendraujam.“*

Ne kartą buvau pas Stasį. Gerdavom arbatą ir kalbėdavom, kalbėdavom. Kartais nuvažiuodavau ir tada, kai šeiminko nebuvo. Gražu ten. Gera.

Įsimintina kelionė su buvusiu Vyžuonų seniūnu Audriumi Remeikiu.

Profesorės knyga

2011 m. išleista graži Viktorijos Daujotytės knyga „Eiti savo keliu“. Tai pasakojimas apie rašytoją, profesorę Birutę Baltrušaitytę-Masionienę (1940–1996). Vienas monografijos skyrius skirtas Antanui Masioniui. Man atrodo, tie 16 puslapių yra vienas unikaliausių kalbėjimų apie šią šeimą. Profesorė remiasi „Tarybinių lietuvių rašytojų autobiografijomis“ (1989), kur spausdinamas atviras poeto žodis apie vaikystės skaudulius, apie tėvą, kurio rūpesčio, meilės pasigedavo. Vargas, skurdas, sunkūs žemės ūkio darbai ir noras skaityti, gebėjimas daugiau, savaip pamatyti ugdė būsimą poetą. Kaip

visa tai vėliau veikė kūrybą, galime tik spėlioti. Viktorija Daujotytė pasakoja apie dviejų menininkų šeimą labai atsargiai pateikdama kai kuriuos faktus, mėgina išvelgti panašumus bei skirtumus. Profesorė cituoja vieną Broniaus Radzevičiaus laišką, kuriame kalba apie savo draugą kaip ryškią asmenybę. Mes esame įpratę romano „Priešaušrio vieškeliai“ veikėją Albiną Maldonį įsivaizduoti kaip Antaną Masionį. Bronius Radzevičiaus primena: „*Tiesa, savo „Priešaušrio vieškeliuose“ aš nesivaržydamas eksploatavau kai kuriuos neigiamus jo bruožus, bet jie išpūsti, perdėti, beveik nieko neturintys bendro su Antanu, tai grynai literatūrinis personažas(...).*“ Tame laiške Bronius Radzevičius gražiai apibūdina Antaną Masionį: „*Vis dėlto tai buvo ryški asmenybė, nežinau, ką iš bendraamžių būtų galima gretinti prie jo, jo fone kartais tokie jie man atrodo blausūs, amorfiški, vangūs, vėgraujantys ir šį, ir tą, tačiau jau taip iš lėto, prėskai, be energijos, užsidegimo, be tikros vidinės būtinybės, kartais net iš kailio verčiančios nertis. Gyvenimas, literatūrinė Antano veikla neturėtų išnykti po dulkių klodais. Kur jis beprisilietė, ką bedarė – visur paliko gana svarbų, gilų, deją, ne visada apčiuopiamai parodomą pėdsaką. (...) Tad skaitydamas jo eiles taip ryškiai regiu tuos Vyžuonų apylinkių laukus, kalvas, slėnius, tolius, buvusios klebonijos dviaukštį pastatą, žemą subraižytą suolą ir visa tai tarsi alsuoja, kalba, šneka kartu su jo eilėmis, gal net gražiau – kitaip galvoti apie Antaną pagaliau aš neturiu ir moralinės teisės.*“ Įsidėmėtinas bendraamžių charakterizavimas. Ir tokiu būdu apibūdinamas draugas, ir tokiu būdu pasakoma, kas pačiam yra svarbu.

Viktorija Daujotytė atidžiai analizuoja Broniaus Radzevičiaus apsakymą „Begalinis dienos skaidrumas“, kuriame, nors ir netiesiogiai, galime atrasti ir Antano Masionio gyvenimo situacijų, detalių. Atrasti to, kas galėtų tiksliau apibūdinti poeto kūrybos žemę.

Įsimintina mintis: „*Savo vyro kraštą Birutė buvo pamilusi, prie jo prisirišusi. Laikė savo lemties žemę, juto Šventosios klonių išskirtinį gražumą, kilnumą.*“

Knygos pabaigoje spausdinamos ir Antano Masionio mintys iš užrašų knygelių, laiškų – tai buvusi Birutės Masionienės parengta publikacija „Sietynui“. Noriu kelias poeto mintis išrašyti.

„*Kodėl, gyvenime, išmokei mane užgniaužti savyje poeziją? Kodėl taip lėmei, kad aš visą laiką drebėčiau dėl ateities, kažkur skubėčiau, kurčiau likimą, skaudžias formules, atitinkančias mano vargano kelio etapą, ir bijočiau pagalvoti, jog galima gyventi atlapa*

širdimi, atsidavus visai būties įvairybei, visoms jos spalvoms ir harmonijai? O kaip aš vis dėlto kartais pasiūlgstu savo gimtosios žemės poezijos! O kaip norisi atvirai išlieti savo širdį viskam – laukams, žmonėms, medžiams ir akmenims! Ar ateis tas laikas – nežinau... (1964.V.17)

„Savo santvarka mes originalūs tik tiek, kiek esam užsispyrę ir užsidarę nuo kitų. Originalus tik mūsų užsispyrimas!“ (1965.X.18)

„Patį didžiausią savisaugos instinktą pasaulyje turi menkystos; patį mažiausią – talentai ir genijai.“ (1970.IV.1)